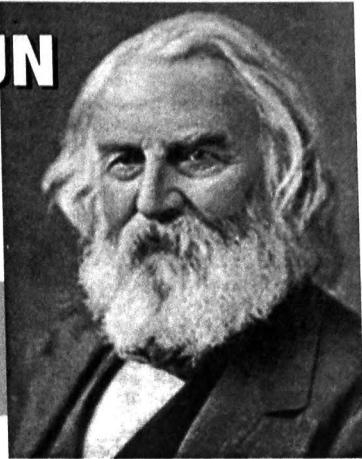

"KOROĞLU" NUN AMERİKA ŞƏFƏRİ

VƏ YA AMERİKA ŞAİRİNİN "KOROĞLUNAMƏ"Sİ

**Henri Vodstvort
Lonqfelloğunun (1807-1882)
yaratıcılığı XIX əsr Amerika
romantizmi ilə bağlıdır. O,
ədəbiyyata 30-cu illərdə gəl-
sə də, əsas ədəbi fəaliyyəti
XIX əsrin ikinci
yarısına təsadüf edir.**

muşdur. 1950-ci ildə isə C.Cabbarlının seçilmiş əsərlərinin birinci cildində üslubu dəyişdirilərək təkrar nəşr olunmuşdur.

Henri Lonqfelloğunun Koroğluya həsr etdiyi şeirin tərcüməsi haqqında mətbuatda məqalə getsə də (T.Əliyeva "Amerikalı şair Henri Lonqfello Koroğlunu sevirmiş...", "Azərbaycan" qəzeti - 1998, 6 yanvar) şeirin ingilis mətni ilə uyğunluğu və qaynaqlardan bəhrələnmə məsələsinə öləri toxunulmuşdur.

Azərbaycan xalqının mənəvi sərvətlərindən biri olan "Koroğlu" dastanına dünya şöhrəti qazandıran polyak şərqşünası Aleksandr Xodzko olmuşdur. O, Təbrizdə yaşadığı müddətdə dastanın on üç qolunu yazıya almış və ingilis dilinə tərcümə edərək 1842-ci ildə Londonda nəşr etdirmişdir. Paris Milli Muzeyində saxlanan əsərin orijinalı yalnız bir əsr yarımından artıq zaman keçdikdən sonra öz Vətəninə işıq üzü görmüşdür. Təbii ki, Amerika şairi Lonqfelloğunun Koroğlu ilə tanışlığı A.Xodzko nəşri ilə bağlıdır. Dastanın üçüncü qolu əsasında yazılmış şeir öz poetikliyi ilə diqqəti çəkir. Şeirin Azərbaycan dilinə tərcüməsində də Lonqfelloya xas lirizm qorunub saxlanmışdır. C.Cabbarlıdan sonra şeir ikinci dəfə orijinaldan mütərcim Ş.Xəlilov tərəfindən çevrilmişdir. ("Azərbaycan gəncləri", 1988, 24 may) H.V. Lonqfelloğunun Koroğludan etdiyi iqtibas həm etnoqrafik, həm də tərcümə baxımından diqqət çəkdiyi

Folklor örnəklərinə, etnoqrafik mövzulara üstünlük verilməsi Avropada, Amerikada olduğu kimi, Türkiyə və Azərbaycan romantizmində bənzər -tipoloji bir görüntü ilə təzahür etmişdir. Buna görə də XIX əsrdə dünya romantizmində gedən proseslərin geniş və bütöv mənzərəsini ortaya çıxarmaq üçün həmin prosesin tərkib hissəsi kimi, sözügedən tarixi mərhələdəki ədəbi simalardan birinin - Henri Lonqfelloğunun folklor və etnoqrafik planda qələmə aldığı "Rövşənbəy -Koroğlunun atlanışı" (The Leap of Roushan Beg.) (6, 339-340) şeirinin qaynaqlardan bəhrələnmə aspektinin təhlili olduqca əhəmiyyətlidir.

Henri Vodstvort Lonqfelloğunun qeyd olunan şeirini Azərbaycan oxucusuna ilk təqdim edən görkəmli yazıçımız Cəfər Cabbarlı olmuşdur. C.Cabbarlının xalq ədəbiyyatı üslubunda tərcümə etdiyi "Rövşənbəy -Koroğlunun atlanışı" şeiri 1928-ci ildə "İnqilab və mədəniyyət" jurnalının 6-7-ci sayında çap olun-

üçün əsasən C.Cabbarlı tərcüməsi üzərində dayanacaq. Belə ki, şeiri oxuyarkən diqqəti çəkən əsas məqam Koroglundun məskunlaşdığı yer ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, Lonqfello şeiri ilə dastanın üçüncü qolunu tutduğunda əsərin yalnız Kürdüstan sözü istisna olmaqla olduğu kimi nəzmə çəkildiyinin şahidi olur. Belə olan halda Xodzko nə üçün "Türküstan" əvəzinə "Kürdüstan" işlətməmişdir? Xodzko nəsrinin ilk məclisində bildirilir ki, Koroglundun əsil-nəşəbi Təko-Türkmandır, yəni o, Türküstandandır. Onu da qeyd edək ki, "Koroğlu" dastanının sonunda A.Xodzko mətnin düzgünlüyünü təsdiqləyəndə "türki rəsmül-xəttində bir neçə səhv gedibdir" yazır və "Ulu Mirzə İskəndər bunu qeyd etsə də, onları düzəltməyə fürsət olmadı" deyə bildirir.

Mələmdür ki, dastanın yurd hissəsi fars, şeirlər isə türk dilində yazılıb. Elə bu səbəbdən də dastanda iki ayrı-ayrı yer adlarının işlənməsi məntiqlisiz görünür. Bu anlaşılmazlıq Lonqfello şeirində də öz əksini tapmışdır. Şair bir tərəfdən Trabzon və Ərzurum arındakı ölkədən söz açıq, digər tərəfdən isə "Kürdüstan" ifadəsini işlədir. Şeirdə oxuyuruq:

*In the land that lies beyond
Erzeroum and Trebizond,
Garden - girt hisfortress stood;
Pündered khan, or caravan
Journeying north from Koordistan,
Gave him wealth and wine and food.* (6,339)

Orjinalda tərcüməni tutduğunda C.Cabbarlı'nın Kürdüstan əvəzinə Kürd eli ifadəsini işlətdiyini görürük:

*Ərzurumun, Trabzonun ardında
Bir ölkə var, bəlli adı, soracağı.
Bir qalaca, yaşıl bağlar içində
Budur, bu da Koroglundun durağı.*

*Kürd elinin xərzisini görənələr,
Çapılımsı karvanlar, xanlar, ərənlər,
Koroğluya bac-xərac verənələr
Sansız altun verər, sonsuz talan, hey.*

Koroglundun Eyvazı oğurlayıb Çənlibələ gətirməsinə həsr olunmuş üçüncü məclisdə Koroglundun durağı haqqında məlumat verilmir. Lakin bir qədər əvvələ-ikinci məclisə nəzər saldıqda belə bir mənzərənin şahidi olur. Q:

O vaxt Azərbaycan hakimiyyə xəbər çatdı ki, Göycəbeldə Koroğlu adlı bir nəfər yeddi yüz igid qul ilə yurd salıb. Azərbaycan hakimi Koroğlundun niyyətini bilmək üçün Göycəbələ elçi yolladı: Elçilər Cəlalə Koroğlundan soruşdular ki, burada yurd

salmaqda məqsədin nədir? Şahın sarayı filan yerdədi, nə sözün varsa gedib ona deyə bilərsən. Yoxsa şahın vilayətini dağıtmaq istəyirsən?!

Cəlalə Koroğlu bu sözü eşitdikdə atasının vəsiyyəti yadına düşdü. Atasına ona tapşırırdı ki, İran padşahının ömründən çıxmasın. Buna görə də Azərbaycan hakiminin elçisinə bildirdi ki, qoy vilayətin hakimi mənə bir neçə gün möhlət versin, buradan köçüb Rum vilayətinə gedəcəm.

Koroğlu yeddi yüz dəlini bir yerə yığıb türki ilə onlara üz tutub dedi:

*Səfər oldu Kürdüstana,
Bizim ilə gedən gəlsin,
Namərd girməsin meydana,
Ər bədəsin için gəlsin.* (3,18)

Göründüyü kimi, dastanda söhbət Rum elindən gedir. Tarixə nəzər salsaq görürük ki, Bizansın bəzi Şərq ölkələrində yayılmış adı Rumdur. Səlcuqların Kiçik Asiyanın işğalı dövründə "Rum" dedikdə Kiçik Asiya nəzərdə tutulurdu. Səlcuq və ya Konya sultanlığının digər adı - Rum sultanlığı burdandır. Osmanlı türkləri Bizansı zəbt etdikdən sonra Balkan yarımadaslarını Rumeli adlandırdılar.

"Koroğlu" dastanının XVI-XVII əsrlərdə Türkiyə, Azərbaycan, İrəvan və digər ərazilərdə yayılmış antifeodal cəlalilər hərəkatı ilə bağlılığını da nəzərə alsaq məlum olur ki, bu hərəkatda azərbaycanlılar, türklər, kürdlər və s. birlikdə iştirak edirdi. 1591-ci ildə baş vermiş Təbriz üsyanı da cəlalilərin adı ilə bağlıdır. Bu üsyanı Təbriz hakimi Cəfər paşa kürd feodallarının köməyi ilə yatırırdı.

Fikrimizi əsaslandırmaq məqsədilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kitabının birinci cildində "Koroğlu" dastanı ilə bağlı bölümə İsrəfil Abbaslı və Nizami Cəfərovun tədqiq təqdimini də göstərə bilirik. (1, 628-675).

"Bəzi mülahizələrdə Koroğlu qəhrəmanlığı ilə bağlı birmənalı olmayan, hətta zərərli mülahizələrə yer verilir. Bəzən də həmin dövrün tarixi hadisələri əsassız olaraq inkar edilir. Koroğlu qəhrəmanlığını formalaşdıran hərəkat kürd hərəkatı kimi qələmə verilib təhrif olunur. Bütün bunlar isə xalqımızın böyük qəhrəmanlıq dastanlarından olan Koroğlundun üzərinə kölgə salmaq təəssüratı yaradır. Ona görə də "Koroğlu" əsəri ilə bağlı bu kimi neqativ mülahizələrə aydınlıq gətirə biləcək müəyyən mülahizələrə güün açıq şəkildə söyləməyə ehtiyac vardır". (3, 12).

Göründüyü kimi, professor A.Nəbiyev çaldığı həyəcan təbii əsassız deyildir. Belə mülahizələrin yaranmasına səbəb isə bizcə "Koroğlu" dastanının

şərti olaraq iki qrupa ayrılmasıdır. Azərbaycan "Koroğlu" dastanından intişar etmiş qərb - erməni, gürcü, kürd, acar, türk versiyalarının, eləcə də şərq - türkmən, özbək, qazax və tacik versiyalarının yaranması müəyyən mənada "Koroğlu" dastanı ətrafında fikir ayrılıqlarına gətirib çıxarır. Lakin o da faktır ki, istər V.V.Penn, istərsə də A.Xodzko variantlarında təqdim olunan "Koroğlu" dastanı Azərbaycan variantına uyğundur.

Onu da qeyd edək ki, Koroğlu bütün məlum qaynaqlarda həm tarixi şəxsiyyət, həm cəlalilər hərəkatının iştirakçısı, həm də aşiq - şair kimi tanınır. "Koroğlu" dastanı vahid süjet xəttinə malik deyil. Lakin hər bir qul müstəqil, bitkin əsər olmaqla ümumi süjet xəttində birləşir. Elə bu səbəbdən də Koroğlu dastanda əvvəlcə intiqamçı (atasının intiqamını alır), yağmaçı (müəyyən məqsədlərlə edilən səfərlər), azadlıq çarçısı və cəsur kimi verilərək sanki bir təkamül yolu keçir.

Amerikalı şair Lonqfellowun şeirində də bu qeyri-müəyyənlik duyulur. Belə ki, şeirdə Çənlibəlin şöhrətindən, Eyvazın ora gətirilməsindən söhbət açılır. Lakin dastanda Koroğlu dəli- qoçaq, cəsur, igid kimi təqdim olunursa, Lonqfello onu "son of the road", "baulil chief", "robber" yəni "yollaroğlu", (yolkəsən) "quldurbaşı", "oğru" deyə təhrif edir.

Bizcə, bu da əslində dastanın A.Xodzko tərəfindən ingiliscəyə tərcümədə verdiyi yanlışlıqla əlaqələndirilməlidir. Çünki Lonqfello bu söz və ifadələrin sətirli mənasını qoçaq kimi götürdüyündən dir ki, onu fəxrlə tərənnüm edir. Amma yenə də bu söz və ifadələrin "qoçaq", "igid", "cəsur" mənalarını verən "brave", "courage" sözlərlə əvəzlənməsi daha məqsəduyğun olardı. Bu da Koroğlu haqqında Amerika və Avropa oxucularında yaranan təsəvvürü sadələşdirməzdi. Bundan əlavə, yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, etnoqrafik planda verilmiş səhv Koroğlundu aid olduğu tarixi köklərdən uzaqlaşdırır.

Maraqlıdır ki, C.Cabbarlı tərcüməsində bu sözlər "igid", "qoçaq" kimi verilmiş, Koroğlundan cə-

surluğu, qorxmazlığı təbii boyalarla oxucuya çatdırılmışdır. Lonqfellowun hər bənddə altı sətirlə verilmiş şeiri C.Cabbarlı tərcüməsində dörd sətirə əvəz olunur və ümumi məzmunu saxlamaq məqsədilə C.Cabbarlı orijinalın son bəndini də tərcümə etməmişdir. Şeyir son bəndində də Koroğlundan Kürdüstandan olduğunu yazan Lonqfello ilə şair-mütercim bəlkə də barışır. Orijinalda bu bənd belə verilmişdir:

*Reyhan the arab held his breath
While this vision of life and death
Passed above him, "Allahu!"
Cried he. "In all Koordistan
Lives there not so brave a man
As this Robber Kurroglou!"* (6, 340)

Ümumiyyətlə, tərcüməyə xas əsas cəhət mütercimin üslubu türkləşdirməsi və bir çox sözləri məzmunundan çıxış edərək əvəzləməsidir. C.Cabbarlı bəzən misraların yerini də dəyişir. Məsəl üçün, Lonqfello ikinci bənddə verilmiş fikri C.Cabbarlı altıncı bənddə verir.

*More than maiden, more than wife,
More than gold and next to life
Roushan the Robber loved his horse.* (6, 339)
Həmin beyt C. Cabbarlıda belədir:

*İgidlər titrəyir duycaq adını,
Qırat qədər səvməz heç bir qadını,
Yüz gəlinə dəyşməz öz atını,
İstər gözəl olsun, istər cavan, hey!* (2, 18)

Bu xüsusyyətlə bütün tərcümə boyu müşahidə edilir. Bu da təbii ki, C.Cabbarlı'nın yalnız tərcüməni əsas götürərək orijinaldan xəbərsiz bir halda mətni dilimizə çevirməsidir. C.Cabbarlı göstərdiyimiz kiçik fərqlərə baxmayaraq Lonqfello şeirinin məziyyətlərini saxlaya bilmişdir.

H.V. Lonqfellowun Koroğluya həsr etdiyi şeirinin ilk tərcüməsi uzun illər sonra da Azərbaycan ədəbiyyatında böyük maraq doğurmuş, yeni mükəmməl tərcüməyə ehtiyac duymuşdur.

• Nurənə NURİYEVA

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. (cild I), Bakı, Elm, 2004.
2. Cabbarlı Cəfər. Əsərləri (cild I) Bakı, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, 1950.
3. Koroğlu (Paris nüsxəsi), Bakı, Ozan, 1997.
4. Koroğlu (Toplayanı prof. A.Nəbiyev), Bakı, Nurlan, 2003.
5. Писатели США (сост. П.Засурский и другие) Москва, Радуга, 1990.
6. Logfellow H. W. Birds of Passage, In: The Poetical Works of H.W.Longfellow, London, Henry Frowde, Oxford University Press, 1910.